

Phronèsis

VAKBLAD VOOR TOEGEPASTE FILOSOFIE

NUMMER 12 - JAARGANG 3 | € 6,00

“Iedereen heeft recht op zelf nadenken”

Interview met Samira Bouchibti, auteur van *Nederland is van ons allemaal*

**“Heeft corona de ethiek veranderd?
Mij als ethicus wel.”**

HTF-docent André Krom over ethiek in tijden van corona

**“Filosofen gaan het debat aan om dingen
op scherp te zetten.”**

Interview met HTF-afgestudeerde Anna Bilker

6

22

26

Artikelen

6 Iedereen heeft recht op zelf nadenken."

Interview met Samira Bouchibti, auteur van 'Nederland is van ons allemaal'

Door Wilma Mulder

22 "Heeft corona de ethiek veranderd? Mij als ethicus wel een beetje."

Over ethische keuzes maken in een pandemie.

Door André Krom

26 "Wij zijn lastpakken."

Interview met HTF-afgestudeerde Anna Bilker.

Door Alex Passchier

Aanstormend talent

32 Essay over *Onbehagen*.

Nieuw licht op de beschaafde mens van Bas Heijne.

Door Astrid Hamster-van den Heuvel

Terugkerende rubrieken

4 Voor u gespot

14 Filmkast

16 Boekenplank

18 Denkertje

21 Column

36 Filosofie op straat

Colofon

Vakblad voor toegepaste filosofie

REDACTIE

Wilma Mulder
Alex Passchier
Isa Wissink (redactiesecretariaat)

HOOFDREDACTIE

Martin Slagter a.i.

EINDREDACTIE

Martin Slagter
Wilma Mulder

REDACTIE-ADRES EN

CONTACTGEGEVENS
Akelei 2 | 4007 TA Tiel
E-mail: contact@phronesismagazine.nl

VORMGEVING | DRUKWERK

Kevin Leijten
Practicum Printmanagement BV, Soest

FOTO OMSLAG

John Frostbrug Arnhem,
door Rick van der Rest

UITGAVE

Phronèsis is een uitgave van Hogeschool voor Toegepaste Filosofie (HTF) B.V. en verschijnt drie keer per jaar.

DIRECTIE

Martin Slagter

AUTEURS NUMMER 12

Astrid Hamster-van den Heuvel,
Remmelt Kielstra, André Krom, Wilma Mulder, Alex Passchier, Arend Steunenbergh, Isa Wissink

ABONNEMENTEN

Een jaarabonnement op Phronèsis (drie nummers) kost 15 euro. Losse nummers kosten 6,00 euro. Een abonnement aanvragen kan via contact@phronesismagazine.nl

ARTIKELLEN

Wilt u een artikel schrijven voor Phronèsis? Of wilt u reageren op een

artikel? De redactie ziet uw ideeën, reacties en brieven graag tegemoet. U kunt deze sturen naar redactie@phronesismagazine.nl

ADVERTENTIES

Wilt u adverteren in Phronèsis? Stuur dan een mail naar redactie@phronesismagazine.nl

WEBSITE

www.phronesismagazine.nl

© FOTO: PETRA FISCHER

Voorwoord

In dit nummer twee grote interviews. Redactielid Wilma Mulder sprak met Samira Bouchibti over haar nieuwe boek *Nederland is van ons allemaal, handboek voor burgerschap*. Bouchibti is beleidsmaker, journalist en ex-politica, en zet zich al jaren in voor jongeren. Ze ontwikkelde een methode voor 'moeilijke gesprekken in de klas'. "Het wordt tijd dat burgerschap als volwaardig vak gezien wordt." Redactielid Alex Passchier interviewde HTF-afgestudeerde Anna Bilker. Bilker, werkzaam als Toegepast Filosoof, ontwikkelde een besliskaart: een tool die cultuuraanbieders helpt met de vraag of ze hun aanbod gratis online moeten zetten. "Filosofen gaan het debat aan om dingen op scherp te zetten."

Verder in dit nummer aandacht voor de maand van de kinderfilosofie. In het kader hiervan organiseert de HTF een essaywedstrijd. De winnaar ontvangt 100 euro aan boekenbonnen en het winnende essay wordt in een volgend nummer van *Phronèsis* geplaatst.

Op de achterkant van dit nummer citeren we onder meer de nieuwe Denker des Vaderlands, volgens wie de filosoof de eigen tijd een spiegel dient voor te houden, maar moet waken voor activistisch engagement; vlak voor dit nummer naar de drukker ging, bereikte ons het nieuws dat de nieuwe Denker des Vaderlands prof. dr. Paul van Tongeren is. Van Tongeren was 10 november 2018 een van de sprekers op het HTF-symposium 'Alles of Nietzsche'.

Yessie Vanden Branden en Arend Steunenberg hebben wegens andere werkzaamheden de redactie van *Phronèsis* verlaten. Inmiddels is Isa Wissink toegetreden als redactiesecretaris en vervult Martin Slagter ad interim de functie van hoofdredacteur. Het overleg over de digitalisering van *Phronèsis* is in volle gang; in het volgende nummer meer hierover.

Martin Slagter, hoofdredacteur

Martin Slagter

Martin Slagter (1953) studeerde Nederlands en filosofie en is als docent Nederlands, journalistiek en filosofie verbonden geweest aan verschillende scholen en opleidingen, waaronder Hogeschool Utrecht (HBO Recht), de Hogeschool voor Geesteswetenschappen Utrecht en het Instituut voor Filosofie. Hij schrijft met enige regelmaat opiniërende artikelen in de Volkskrant, NRC en Trouw, en is auteur van de veelgebruikte filosofiemethode *Leren Filosoferen*. Martin Slagter is oprichter en algemeen-directeur van de HTF, en is hier werkzaam als docent *Taalvaardigheid* en *Taalfilosofie*.

HTF-docent Marjan Slob genomineerd voor de Socratesbeker

Marjan Slob
De lege hemel
Over eenzaamheid

In *De lege hemel* onderzoekt HTF-docent Marjan Slob welke vermogens je eigenlijk nodig hebt om eenzaamheid te kunnen ervaren. Dat doet ze op een essayistische, zelfs speelse manier. Er komen flink wat filosofen langs. Slob plukt oneerbiedig uit hun werk wat ze kan gebruiken en combineert dat met popliedjes, films, romans en ervaringen van haarzelf of anderen. Het gigantische onderwerp 'eenzaamheid' is in dit boek behapbaar gemaakt door een specifiek beeld van eenzaamheid als motief te kiezen: dat

van de astronaut in de lege hemel. Films en romans zijn aan de hand van die metafoer geselecteerd. Tot haar eigen verrassing werd *De lege hemel* gaandeweg ook een verkenning van het 'zelf'. Je hebt immers zelfgevoel nodig om eenzaamheid te kunnen ervaren. Aldus werd de relatie tussen 'zelf' en eenzaamheid het hoofdthema van dit boek, en David Bowie de grote held. Over al die verbanden is Slob nog lang niet uitgedacht. *De lege hemel* is genomineerd voor de Socratesbeker: het beste filosofieboek van 2020.

Met geld uit het bevingspotje krijgen Groningse kinderen nu filosofieles

Trouw, 4 februari 2021

Terwijl filosofieles in de Randstad hip is, krimpt het aantal Groningse scholen dat het vak aanbiedt, zegt Eva-Anne Le Coultre. Zij wil met geld uit een bevingsschadepot alle Groningse kinderen aan filosofieles helpen. "Ik weet zeker dat als al die leerlingen filosofieles krijgen en een filosofische houding aanleren - zelfstandig, gestructureerd denkend, kritisch - zij daar betere mensen van

worden", zegt de filosofie-docent en vakdidacticus Le Coultre (44). "En dat is goed voor de wereld - voor de *toukomst*." 'Toukomst' (Gronings voor toekomst) is de term waaronder het Nationaal Programma Groningen 100 miljoen euro verdeelt, een fractie van de uiteindelijk 1,15 miljard euro die beschikbaar komt om de ellende van de gaswinning te boven te komen.

April is de maand van de filosofie

Elk jaar is april de maand van de filosofie. Door heel Nederland en Vlaanderen worden in deze maand filosofische nachten, programma's, lezingen, debatten en festivals georganiseerd. Elk jaar verschijnt er een nieuw filosofisch essay, een filosofisch kinderboek, wordt de Socratesbeker uitgereikt voor het beste filosofieboek en wordt - eens in de twee jaar - een nieuwe Denker de Vaderlands uitgeroepen. Het thema is dit jaar: 'natuur'.

Voor meer informatie zie:
www.maandvandefilosofie.nl.

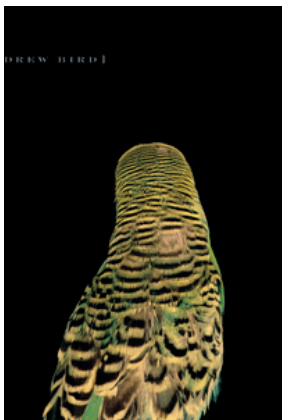

Voor u gespot

Het weefsel der mensheid

Carlijn Kingma maakte in samenwerking met Rutger Bregman en de Correspondent een bijzondere 'landkaart': *Het weefsel der mensheid*. Dit is een kaart met metaforen. Een kaart vol verbeeldingen van ideeën die, als je ze naast elkaar ziet, nieuwe inzichten kunnen opleveren. Het is een kaart van een geschiedenis die op talloze manieren geïnterpreteerd kan worden. Meer informatie? Zie: www.carlijnkingma.com/The-Fabric-of-Humankind

Filosofisch muziekalbum van Andrew Bird

In zijn vierde album *Armchair Apocrypha*, uitgekomen in 2007, zingt multi-instrumentalist Andrew Bird over een uiteenlopende reeks filosofische kwesties. Vergezeld door complexe vioolmelodieën en magisch fluitwerk komen vraagstukken uit de ontologie naar voren, zonder dat ze expliciet geformuleerd worden. Op de

track 'Darkmatter' vraagt Bird zich af: "Do you wonder where the self resides / is it in your head or between your sides / and who would be the one who will decide / its true location?" Een tijdloos album met waanzinnige teksten, waar je meerdere keren naar moet luisteren om de complexiteit te doorgronden.

Nederland is van ons allemaal

Handboek
burgerschap
voor leerkrachten,
docenten en andere
professionals
die met jongeren
werken

Samira Bouchibti

“Iedereen heeft recht op zelf nadenken”

Interview met Samira Bouchibti,
auteur van *Nederland is van ons allemaal*

Door: Wilma Mulder

Je zet je al jarenlang in voor jongeren. In de Tweede Kamer was je o.a. woordvoerder Jeugdzorg en ook lokaal heb je beziggehouden met jeugdbeleid in brede zin. Nu is er dit boek: *Nederland is van ons allemaal, handboek voor burgerschap*, bedoeld om burgerschapsonderwijs op maat aan te bieden. Vanwaar deze betrokkenheid bij jongeren en onderwijs?

“Ik heb zelf een schoolgaande dochter van 8 jaar, dus ik ben op dit moment direct betrokken bij het onderwijs. Maar onderwijs heb ik altijd heel erg belangrijk gevonden. Ook vanuit mijn eigen achtergrond als dochter van twee analfabete migrantenouders. Goed onderwijs voor alle kinderen is belangrijk en een recht. De kwaliteit van ons onderwijs glijd al 20 jaar af. Jongeren gaan van school zonder fatsoenlijk te kunnen lezen, schrijven of rekenen. En er is ook sprake van stagnatie op het gebied van burgerschaps- en cultuuronderwijs.”

Hoe zie je dat in relatie tot categoriaal onderwijs?

“Categoraal onderwijs aanbieden is een keuze en geen plicht. Volgens een onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) hebben vmbo'ers, havoleerlingen en vwo'ers weinig

contact met jongeren met een andere achtergrond. Dit kan leiden tot een grote afstand tussen verschillende groepen in de samenleving. Waarom zetten scholen en gemeenten niet in op brede scholen? En waarom doen we nog steeds aan vroege selectie? We weten allemaal dat dit niet goed is voor de leerresultaten van kinderen. Nu worden kinderen al op 11 of 12-jarige leeftijd geselecteerd voor óf theoretisch óf beroepsgericht leren. Een doorlopende leerlijn tot een jaar of veertien, of ouder, biedt meer ruimte aan kinderen om zich te ontwikkelen. Met brede scholen breng je de kinderen niet alleen samen, maar de leerprestaties zijn ook beter op deze scholen.”

“Ik maak me oprecht zorgen over het dreigende verlies van samenlevingsverbanden en het toenemende ‘wij/zij-denken’. Als er geen verandering komt in de samenstelling van

scholen, zal de scheiding tussen jongeren met verschillende sociale achtergronden, vooral die mét en die zónder een migratieachtergrond, in de toekomst alleen maar toenemen. Hierin spelen niet alleen sociaaleconomische en demografische factoren een rol, maar ook factoren als de inrichting van het onderwijs en de ‘witte vlucht’. Als je dat bekijkt in termen van kansengelijkheid, dan ligt hier natuurlijk een hele grote opdracht.”

“Niet-opgeleide, analfabete ouders kunnen liefdevol en warm zijn, maar hun kinderen worden helaas met een achterstand opgezadeld.”

De titel van je boek is: ‘Nederland is van ons allemaal’. Wie is de ‘ons’?

“Met ‘ons’ bedoel ik iedereen die in Nederland woont. Dat zijn dus alle ruim 17 miljoen huidige inwoners. Mensen moeten eerlijk beloond worden voor hun werk. En jongeren hebben recht op kwalitatief goed onderwijs en gelijke kansen. Nederland is van ons allemaal en niet

alleen van de elite of van kinderen van hoger opgeleide en rijke ouders. Deze mensen en hun kinderen vinden hun weg wel. Het risico op een onderwijsachterstand is bij een kind van ouders met een lage sociale en economische status het grootst. Niet-opgeleide, analfabete ouders kunnen liefdevol en warm zijn, maar hun kinderen worden helaas met een achterstand opgezadeld. Hier moeten we iets aan doen! Ik vind het een vorm van beschaving als je als samenleving ervoor zorgt dat alle kinderen gelijke kansen krijgen en mee kunnen komen.”

Wordt dat ook zo ervaren door de jongeren die je spreekt? Dat Nederland ‘van ons allemaal is’? Voelen zij zich Nederlander?

“Heel veel studenten hebben moeite met hun plek vinden in de samenleving. Zij ervaren dat ze, hoe hard ze ook werken en wat zij ook doen om erbij te mogen horen, nooit volwaardig deel uitmaken van deze samenleving. Ze hebben het gevoel dat ze minder kansen krijgen om iets waardevols neer te zetten, omdat ze worden beoordeeld op hun huidskleur of hun culturele of religieuze achtergrond. Wij weten al jaren dat een aanzienlijk deel van onze jongeren opgroeit in een witte of een zwarte bubbel. En dat zij zich in sociaal, economisch,

© FOTO: SAMIRA BOUCHIBTI

Samira Bouchibti

Samira Bouchibti is werkzaam als senior (strategisch) beleidsadviseur sociale en maatschappelijke vraagstukken. Ze maakt de vertaalslag van beleid naar projecten, plannen en activiteiten voor het onderwijs, de (lokale) overheid, bedrijven en maatschappelijke.

Samira Bouchibti is tot 2006 werkzaam geweest als journalist, programmamaker, dagvoorzitter, moderator, publiciste en communicatieadviseur. Ze heeft ook gewerkt aan verschillende tv-producties. Van 2006 tot 2010 was ze lid van de Tweede Kamer voor de Partij van de Arbeid en van 2010 tot 2014 (duo) raadslid voor de VVD

in Amsterdam. Haar sociale en maatschappelijke engagement blijkt uit het lidmaatschap van diverse besturen en commissies.

In 2005 schreef Samira Bouchibti het boek *De moslim bestaat niet* en in 2012 *De Islam, de moslims en ik*. En in 2018 verscheen het handboek: *Waarom zijn wij Nederlander?* Een handreiking voor docenten en andere professionals op het gebied van preventie radicalisering en om complexe en maatschappelijke thema's en morele dilemma's bespreekbaar te maken. In 2020 verscheen het boek *Nederland is van ons allemaal*.

cultureel, religieus en intellectueel opzicht gescheiden werelden ontwikkelen. Jongeren komen niet alleen op een steeds grotere afstand van de samenleving te staan maar ook van elkaar. Andere culturen kennen zij voornamelijk van internet of sociale media, waar de vooroordelen die ze vaak hebben, worden bevestigd. Het ‘wij/zij-denken’ is gemeengoed geworden. Veel jongeren, hier geboren en getogen, zeggen ‘Ik ben geen Nederlander en dat wil ik ook niet zijn. Zij willen ons niet, dan wil ik ook niet bij hen horen’. En hoe ouder ze worden, hoe meer ik dat hoor. Ze vragen aan mij wat dat is: Nederlander zijn. Ik geef daar geen antwoord op, maar ga met de leerlingen op zoek naar het antwoord.”

“Ik kan zelf wel uitleggen waarom ik me Nederlander voel of niet, maar ik vind dat zij hier zelf over na moeten denken. Samen zoeken we antwoord op vragen als: wat hebben wij gemeen? Wat bindt ons en wat delen wij? Hierover gaan wij in dialoog. En natuurlijk kunnen we het ook hebben over de verschillen in opvattingen en meningen. We hoeven het niet altijd met elkaar eens te zijn. Consensus is niet het doel. Het doel is leren om met elkaar in gesprek te gaan, ook over moeilijke en gepolariseerde thema’s. En zomaar iets roepen volstaat niet: als je iemand wilt overtuigen moet je argumenten inzetten. En ook naar anderen luisteren en vragen stellen.”

“Het mooie is, dat je dit soort filosofische gesprekken overal kunt voeren. Ik ben soms op basisscholen en dan hebben we het twee uur lang over artikel 1 van de Grondwet (zie

kader). Twee uur lang, maar het werkt, omdat de kinderen aanslaan op de vragen. En ik sla aan op hun antwoorden. Ik laat leerlingen niet alleen van buiten naar binnen denken, maar ook van binnen naar buiten voelen. En zij moeten vooral zelf leren nadenken. Dus niet ‘mijn ouders of vrienden vinden’ maar ‘ik vind’. Kinderen zijn echt hele bijzondere mensen. Zij weten niet alleen heel erg veel maar ook veel meer dan zij zelf denken. Ik geloof in kinderen.”

“Kinderen zijn echt hele bijzondere mensen. Ik geloof in kinderen.”

Om goed met vragen van leerlingen om te kunnen gaan moet je ook goed kunnen luisteren. Denk je dat docenten over voldoende gespreks- en luistervaardigheden beschikken?

“Heel veel docenten wel. En andere niet. Ik heb zelf op een katholieke basisschool gezeten, waar je vooral moest luisteren omdat er veel werd gezonden. Wij leven nu in een andere tijd, waarin een docent ook moet kunnen ontvangen. Gelukkig krijgen leerlingen in deze tijd veel meer de ruimte. Om te praten, denken en om te leren discussiëren of filosoferen. Het is belangrijk dat je als docent je leerlingen kunt begeleiden bij zulke gesprekken. Dat er niet alleen maar meningen gespuid worden, maar dat die ook worden onderbouwd. Dat je ook

Artikel 1

Allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen gelijk behandeld. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook, is niet toegestaan.

© FOTO: JESWIN THOMAS

naar de standpunten van anderen leert luisteren. En dat je leerlingen die niet uit zichzelf het hoogste woord hebben, ook gespreksruimte biedt. Dat zijn gespreksvaardigheden waarin docenten opgeleid of bijgeschoold moeten worden.”

Je boek en de bijbehorende website is een ware schatkist vol informatie. Hoe wordt het boek in de praktijk gebruikt?

“Je moet het handboek zien als een breed en rijk aanbod van veel verschillende thema’s en onderwerpen, die allemaal door docenten gebruikt kunnen worden om lessen op maat te maken. En vooral om gesprekken aan te gaan. Dit kan op alle niveaus. Je kunt bijvoorbeeld artikel 11 van de Grondwet bespreken: de onaantastbaarheid van het lichaam en het recht op zelfbeschikking. In het kader van het thema ‘zelfbeschikking’ kun je het hebben over het recht om verliefd te worden op wie je wilt of te trouwen met wie je wilt. Maar ook over euthanasie of het recht op abortus,

als je dit thema met studenten bespreekt. Het handboek biedt verschillende handvatten om ethische vraagstukken te verhelderen en samen te bespreken. Met de Grondwet als leidraad. Verschillende kernwaarden worden uitgebreid behandeld, onder andere: vrijheid, solidariteit, gelijkwaardigheid. En ook de vrijheid van godsdienst of levensovertuiging en de vrijheid van meningsuiting. De Grondwet is een uitstekend middel om in dialoog te gaan over belangrijke maatschappelijke en sociale onderwerpen. Tegelijkertijd leer je studenten welke rechten en plichten ze hebben en hoe ze zelf kunnen bijdragen aan onze samenleving.”

Burgerschapsonderwijs vraagt om brede, actuele kennis en goede gespreksvaardigheden. Docenten hebben al te maken met grote klassen en weinig tijd voor extra taken. Wat is er volgens jou nodig om burgerschapsonderwijs te laten slagen?

© FOTO: BART VAN VLIET

“Tijd is de vijand van het onderwijs. Er is altijd gebrek aan tijd, maar scholen moeten ruimte maken voor burgerschapsonderwijs. Dat is een wettelijke opdracht. Burgerschapsonderwijs moet planmatig worden ingericht en er moet sprake zijn van een doorlopende leerlijn. In het middelbaar beroepsonderwijs wordt niet één maar vier jaar burgerschapsonderwijs gegeven. Binnen scholen moet er sprake zijn van eenduidigheid en de kwalificatie-eisen moeten niet te globaal worden geformuleerd. Maar docenten moeten wel altijd voldoende ruimte houden voor maatwerk. En het vak moet op het mbo geplaatst worden in de beroepscontext. En weet je wat ook helpt? De afrondingseis duidelijk maken. In de onderwijs- en examenregeling moeten scholen duidelijk vastleggen aan welke eisen een student moet voldoen om gediplomeerd te worden. Burgerschapsonderwijs moet de aandacht krijgen die het verdient. En het vak moet vooral niet alleen door docenten worden gegeven die toevallig een paar uurtjes over hebben.”

“Het wordt tijd dat burgerschap als volwaardig vak wordt gezien.”

Je zegt dat scholen een visie moeten ontwikkelen op burgerschap. In je boek heb je het ook over een door de school opgesteld moreel kompas waar docenten op terug moeten kunnen vallen. Vorig jaar is er door de Inspectie van het Onderwijs onderzoek gedaan naar de morele opvattingen van scholen. Uit dit themaonderzoek blijkt dat een deel van de scholen er onvoldoende zorg voor draagt dat de basiswaarden van de democratische rechtsstaat actief worden bevorderd. Basiswaarden als verdraagzaamheid, gelijkwaardigheid en het afwijzen van discriminatie. Hieruit blijkt dat lang niet alle scholen in staat zijn

om zo'n moreel kompas op te stellen en te handhaven. Wat betekent dat voor het burgerschapsonderwijs?

“Scholen hebben niet altijd een heldere visie op verschillende maatschappelijke dilemma's. Hierdoor zijn ze niet altijd consequent in hun handelen. Een moreel kompas heeft alles te maken met een veilig sociaal schoolklimaat. Veilig om jezelf te kunnen zijn, ongeacht je gender, seksuele voorkeur, religie of afkomst. In een onveilig klimaat kunnen leerlingen en docenten zichzelf niet zijn en dat is voor niemand goed. Het is belangrijk om als school een moreel kompas te hebben, waarover alle betrokkenen het eens zijn. Als je waarden, normen en grondbeginselen onderdeel maakt van een kader, is het mogelijk om niet alleen diversiteit en inclusie te respecteren, maar ook de sociale veiligheid.”

In 2018 adviseerde de commissie-Remkes om de vakken maatschappijleer en geschiedenis, waarin het burgerschapsonderwijs vaak een plek vindt, dezelfde status te geven als de vakken taal en rekenen. Is dat nodig denk je, om de status van deze vakken te verhogen?

“Het wordt inderdaad tijd dat burgerschap als volwaardig vak wordt gezien. Het gaat bij burgerschapsonderwijs niet alleen om waardering of tijd. Het gaat ook om erkenning. Een school leidt niet alleen op tot economisch nuttige mensen. De taak van een school is veel breder. Tijdens burgerschapslessen geef je aandacht aan drijfveren, idealen, verlangens, motivaties en levensvragen, zodat studenten de uitdagingen die horen bij de weg naar volwassenheid, beter het hoofd kunnen bieden. De leerlijn burgerschap moet zo ingericht worden dat studenten tot betrokken, evenwichtige, zelfstandige, sociale en verantwoordelijke individuen worden gevormd. Zodat ze met veel zelfvertrouwen de maatschappij in worden gestuurd. Ook de statuskloof tussen vmbo en vwo moet worden gedicht. Waarom wordt het een vmbo-leerling lager gewaardeerd dan een havist? Wij hebben alle mensen nodig. Ik vind het ook raar om te denken dat jongeren die met hun handen werken, minder hoeven na te denken of reflecteren. Alle jongeren hebben

het recht om zelf na te denken. Dus ja, als dat advies van Remkes helpt om verschillen weg te werken, dan lijkt mij dat een goede eerste stap.”

Iedereen heeft recht op zelf nadenken, mooi dat je dat zo zegt. Die ruimte om zelf na te denken en om met elkaar in dialoog te gaan of te filosoferen, moeten we dus bieden op alle scholen, in alle jaarlagen en op alle niveaus?

“Ja! Nederland is van ons allemaal en burgerschapsonderwijs ook. Klimaatverandering, terrorisme, vrijheid van meningsuiting, godsdienstvrijheid, racisme en discriminatie: deze grote onderwerpen en tal van andere thema's hebben impact op onze samenleving en op de toekomst van onze jongeren.” P

* Veel van het materiaal dat in het boek

Nederland is van ons allemaal wordt aangeboden, is ook te vinden ook op de website:

www.nederlandisvanonsallemaal.info.

Wilma Mulder

Wilma Mulder is auteur en eigenaar van uitgeverij Taleswapper. Ze maakt dialoogspellen, eetboeken en andere educatieve materialen, geeft kooklessen over mensenrechten en verdiept zich in burgerschap. Vanaf 2019 studeert ze bij de HTF, hoofdrichting Onderwijs.

Gummo - een film om af te raden

Door: Rammelt Kielstra

Wat is de mens zonder maatschappij? Een dergelijke toestand waarin de mens zou verkeren als men zich niet onderworpen heeft aan een gezag, kennen we als de natuurtoestand. Volgens Thomas Hobbes is het bestaan er eenzaam, armoedig, afstotelijk, beestachtig en kort. De enige verdediging die de mens er kent, is de aanval. In deze oorlogstoestand is de mens noodgedwongen een competitief wezen, wat Hobbes mooi weet te verwoorden met het credo *homo homini lupus* ('de mens is een wolf voor zijn medemens')

In de film Gummo lijkt er te worden gespeeld met deze gedachte. In het fictieve stadje Xenia, in de staat Ohio, is alles godverlaten. Getroffen door een tornado kent het stadje enkel nog wat achterblijvers. Ook hier lijkt het bestaan eenzaam, armoedig,

afstotelijk, beestachtig en kort. Arbeid, architectuur, onderwijs, alle zaken die het maatschappelijk leven uitmaken, lijken hier te zijn verdwenen.

HELSE ERVARING

Toch schetsen de beelden van regisseur Harmoni Korine een ander beeld dan Hobbes' idee van de natuurtoestand. De mens is hier geen strijdbaar, competitief wezen - en al helemaal geen wolf. In Xenia is de mens mateloos verveeld. In Xenia heerst geen oorlog, eerder leegte en uitzichtloosheid. En haar inwoners lijken hiervan de incarnatie te zijn. De personages in de film brengen hun tijd door met lijm snuiven, katten martelen en andere vormen van nihilistisch geweld. Dit wordt allemaal nog eens extra dik aangezet door de filmmuziek: een mix van brute *black en death metal*, die de obscene shots tot een helse ervaring maken.

KLARENDAL

Als kijker voel je je onmiddellijk een vreemd soort gluurder. Je wilt hier helemaal niet naar kijken. Maar toch blijf je kijken. Aangetrokken door een vreemd soort geweld dat in het teken lijkt te staan van niets anders dan zichzelf, een geweld om de ondraaglijke sleur van de verveling te doorbreken. Toen ik de film voor het eerst zag (al heel wat jaren terug), vroeg ik mij onmiddellijk af hoe reëel de film is. Zouden mensen echt in zo'n erbarmelijke toestand vervallen, als alle zekerheden die een maatschappij kan bieden, wegvallen? Is het mogelijk dat zulke mensen als in deze film werkelijk bestaan? Ik ging erover in gesprek met de eigenaar van een failliet gegane obscure muziek- en filmwinkel in Arnhem (waar vind je nog zulke parels?). De man bleek deskundig op het gebied van alles wat absurd en wereldvreemd is. 'Maar

© FOTO: FINE LINE FEATURES

natuurlijk,' beweerde hij, 'ga maar eens kijken in Klarendal!'. Dat was destijds een enigszins verpauperde buitenwijk van Arnhem.

STEVIGE BOODSCHAP

Toch wil ik er niet aan. Neem de filmmuziek. Op het eerste gehoor past het gekrijs en geschreeuw perfect bij de vreselijke beelden en lijkt het een bevestiging te zijn van wat ik vrees. Maar luister je beter en lees je de teksten, dan leer je dat het ene muziekstuk een lofzang is op de gewelddadige natuur van Noorwegen en het andere een diabolische kritiek op het repressieve katholicisme van Brazilië. Dat plaatst het gekrijs en geschreeuw in een heel ander daglicht.

Realistisch of niet, de film zet een stevige boodschap neer. Zonder uitzicht of enig toekomstperspectief verliezen we ook de wolf in onszelf en daarmee onze vechtlust om te streven naar een beter bestaan. Dus hoe slecht mensen ook voor elkaar kunnen zijn in de natuurtoestand, blijkbaar doen ze dat omdat ze geloven dat het ooit nog goed komt. P

Remmelt Kielstra

Remmelt Kielstra, filosoofdocent op het Ir. Lely Lyceum in Amsterdam en bij de HTF.

Boekenplank

Kunst en filosofie tijdens de pandemie

Over het boek *Strange Tools* van Alva Noë

Door: Isa Wissink

Sinds het begin van de quarantaine in maart 2020 is mij pijnlijk duidelijk geworden dat meer vrije tijd niet per se betekent dat ik productiever ben. Op het eerste gezicht leek het een zegen: ik had opeens uren de tijd om dingen te doen die ik leuk vind. De realiteit was dat ik me maar moeilijk tot die activiteiten kon zetten. Ik had geen structuur meer om me aan vast te houden, wist niet hoe ik mijn tijd 'productief' in kon delen. Ik vond echter troost in musea die hun tentoonstellingen online zetten, *livestreams* van theatervoorstellingen en video's van muziekoptredens. En ik las veel. Zowel fictie als non-fictie.

Ik had *Strange Tools* van Alva Noë al eens eerder gelezen, meer dan een jaar geleden. Toen werd mijn interesse vooral gewekt door de manier waarop de auteur, die gespecialiseerd is in de filosofie van de geest en de cognitiewetenschappen, kunst en filosofie met elkaar verbindt. De tweede keer, in het midden van een pandemie, viel mij vooral de prominente plaats op die deze begrippen in ons leven hebben.

KLEINE STAPPEN

Volgens Noë vervullen kunst en filosofie eenzelfde rol in het leven, al doen ze dat op verschillende manieren. Kunst maken

en filosofie beoefenen zijn activiteiten die structuur aanbrengen: structuur die van nature ontbreekt aan het leven. Organisatie en ordening zijn zaken waar we behoefte aan hebben. Filosofie en kunst hebben in zoverre hetzelfde doel, dat ze beide streven naar het begrijpen van ideeën, concepten en overtuigingen. Het zijn eigenlijk ook geen activiteiten, maar praktijken of methoden die ons kunnen helpen onszelf en de wereld beter te bevatten. We zijn constant bezig aspecten van onszelf te belichten, die we niet begrijpen maar die we zouden willen begrijpen. Dit belichten, het bekijken en bevragen van schijnbaar

© FOTO: KEVIN LAMINTO

alledaagse zaken, is waarom kunst en filosofie bestaan. Het is nog maar de vraag of zij hun doel bereiken, omdat kunst subjectief is en filosofie grotendeels bestaat uit debatten tussen mensen die het niet met elkaar eens zijn. Filosofie zal altijd nieuwe vragen opwekken. Wat belangrijk is, zijn de kleine stappen die we zetten, als individu en als maatschappij, om onszelf beter te leren kennen.

GOEDE BEZIGHEID

In het laatste hoofdstuk van het boek schrijft Noë: *"If we accepted things as they are, at face value, and acted out of good and natural impulses, well tempered by good judgement, we would have no need for art or philosophy. But what we are thus imagi-*

ning is a distinctively nonhuman existence."

In duistere tijden wendt de mensheid zich vaak tot twee constanten die haar zouden kunnen troosten: kunst en filosofie. Hoewel ze niet altijd een oplossing kunnen leveren, bieden ze een comfort die in de buitenwereld soms moeilijk te vinden is. Het is geen escapisme, maar slechts een manier om begrip te creëren. Een goede bezigheid voor mensen die, zoals ik, niet weten wat ze met zichzelf aan moeten nu ze dag in dag uit thuis zitten. P

Isa Wissink

Isa is derdejaars filosofiestudent bij Universiteit Utrecht. Ze is vooral geïnteresseerd in sociaal-maatschappelijke filosofie en is momenteel bezig met een scriptie over het concept van 'veiligheid'.

Denkertje

"Als je leven een kunstwerk is, voor wie maak je het dan?"

Essaywedstrijd voor de Week van de Kinderfilosofie

De Week van de Kinderfilosofie wordt dit jaar voor het eerst georganiseerd en vindt plaats van vrijdag 9 t/m zaterdag 17 april. Het thema is 'natuur'. Door het hele land worden activiteiten georganiseerd om kinderen te laten filosoferen over natuur, zowel binnen als buiten, op school en thuis, in de bieb of op het strand.

DOE JIJ MEE?

Zeker in deze tijd is wijsgerige reflectie ook voor kinderen van belang. De Hogeschool voor Toegepaste Filosofie schrijft samen met de Week van de Kinderfilosofie een essaywedstrijd uit; HTF-studenten worden van harte uitgenodigd om deel te nemen.

OPDRACHT

Schrijf een filosofisch essay van maximaal 1.000 woorden over kinderfilosofie en het thema van dit jaar: natuur. Waarom zou je met kinderen over natuur filosoferen? Of over onze omgang met de natuur en de gevolgen daarvan voor hun toekomst? Welke (filosofische) lessen leert de natuur ons? Je kunt vele kanten op, zowel inhoudelijk als qua stijl, mits het essay filosofisch van aard is, prikkelend en origineel, en bovendien toegankelijk voor een breed publiek.

INZENDTERMIJN EN PRIJS

De inzendtermijn sluit op 1 mei 2021. Inzendingen kunnen worden gemaïld naar: info@weekvandekinderfilosofie.nl. De jury beoordeelt alle inzendingen en kiest één winnaar. Het winnende essay wordt gepubliceerd in het volgende nummer van Phronèsis én op de website van de HTF. Bovendien krijgt het een prominente plaats op de website van de Week van de Kinderfilosofie. Daarnaast heeft de HTF een prachtige prijs ter beschikking gesteld: de winnaar krijgt € 100 aan boekenbonnen!

Belangrijk: zet jouw eigen naam in de bestandsnaam en in het document zelf.

Beeldenstorm

Door: Arend Steunenberg

Helemaal gerust was ik er niet op. In Kaliningrad, het oude Koningsbergen, kan zijn graftombe bijvoorbeeld onder vuur komen te liggen zonder dat de rest van Europa dat merkt. Voor de zekerheid heb ik een kennis ter plekke gebeld:

'Is ie er nog?'

'Wie?'

'De tombe..... Is ie nog niet beschadigd?'

'Welke tombe?'

'Die van Kant natuurlijk.'

'Och, maak je geen zorgen. Hier in Rusland hebben ze het niet zo op Kant.'

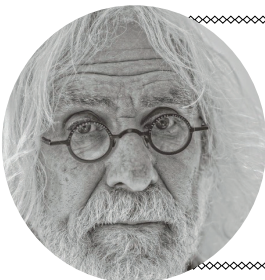
Onder filosofen was al veel langer bekend dat Kant in zijn jonge jaren een theorie had ontwikkeld die moeilijk anders kan worden gezien dan racistisch. Ook Maarten 't Hart constateerde in 1997 in *Hollands Maandblad* dat Kant niet vrij was van antisemitisch, vrouwonvriendelijk en racistisch denken. Alle filosofen zijn het er intussen wel over eens dat Kants racistische gedachtegoed filosofisch gezien inconsistent is in relatie tot zijn ethische hoofdwerk. In dit werk, *Kritik der praktischen Vernunft*, beweert Kant dat men nooit een ander mens slechts als een middel

mag gebruiken. Alle rassen waren voor hem weliswaar mensen, maar desondanks verdedigde hij wel de slavernij van niet-witte mensen.

Afgelopen zomer sloeg in Duitsland de vlam in de pan en werden krantenlezers in hoog tempo over deze pikante zijde van Kant bijgepraat. Deze Duitse versie van het racismedebat speelde zich vooralsnog alleen af in de krantenkolommen. Toen het coronavirus aan het eind van de zomer opnieuw de kop opstak, werd het nieuws al snel weer beheerst door ziektes en virusen. Zo werd de aanvankelijke steekvlam in de Kantiaanse pot snel afgedekt en tot veenbrand verbannen.

Wie verwacht er nou een opleving van dit debat in Kaliningrad? Mijn kennis schatte in dat de desinteresse van Russische filosofen inzake het rationalisme van Kant voldoende bescherming zou bieden tegen deze veenbrand. Ik dacht daar anders over: een veenbrand kan op een onverwacht moment op een onverwachte plek plotseling bovengronds komen, en op volle sterkte uitbreken.

Vandaar mijn telefoontje. P

Arend Steunenberg

Arend studeerde slavistiek aan de Universiteit van Amsterdam met als hoofdvak Russisch en als bijvak Tsjechisch. Hij studeerde een jaar Russisch aan de universiteit van St. Petersburg en heeft o.a. onderwijsprojecten begeleid in Bulgarije. Hij studeert nu aan de HTF en volgt de afstudeerrichting Cultuur en Media.

Heeft corona de ethiek veranderd? Mij als ethicus wel een beetje

Door: André Krom

Heeft corona de ethiek veranderd? Dat was één van de opties die de redactie noemde als mogelijke bijdrage aan dit nummer. Ik ben geneigd om deze vraag met ‘nee’ te beantwoorden. Maar de vraag heeft me geïnspireerd. Ik denk dat corona mij als ethicus wel een beetje heeft veranderd. Een persoonlijke reflectie aan de hand van vier voorbeelden.

VOORBEELDEN

Voorbeeld 1:

Broodje in de trein

Tijdens de eerste coronagolf was ik op weg naar het LUMC. In de trein zat iemand een broodje te eten. Mondkapje af. Ik twijfelde of ik iets zou zeggen. Ik besloot even te wachten. Het broodje was bijna op en misschien zou daarna het mondkapje weer opgaan. Toen mijn medereiziger het volgende broodje pakte, vroeg ik: “Zou je misschien je mondkapje op willen zetten? Als we allemaal meedoen, is het sneller voorbij.” Wat volgde, was een verwijzing naar de website van de NS, waarop zou staan dat het mocht. Dat laatste klopte, maar week ook af van de landelijke richtlijnen, waarin werd aangeraden om zoveel mogelijk vóór of na je reis te eten en te drinken. Mijn medereiziger is elders gaan zitten, om rustig een broodje te kunnen eten.

Voorbeeld 2:

Pas op de plaats voor ethici

Toen het er naar uitzag dat corona nog wel even zou blijven en de zorg blijvend onder druk zou zetten, verscheen een opiniestuk over het belang om tijdig na te denken over de vraag

wie eventueel voorrang zou mogen krijgen op de IC, als er vanwege schaarste zware keuzes gemaakt zouden moeten worden over wie wel en niet geholpen kon worden. Eén reactie is me vooral bijgebleven: de oproep aan ethici om even een pas op de plaats te maken. Het zou niet het juiste moment zijn om de stelling te verdedigen dat jongeren voorrang zouden mogen krijgen; een precare morele overweging, aldus de critici. En ook niet de juiste plek om op de opiniepagina van een landelijke krant precare morele overwegingen te publiceren.

Voorbeeld 3:

Onvrij door een elastiekje en een stukje stof

Het zal u niet zijn ontgaan. Het afgelopen jaar is het regeringsstandpunt over mondkapjes stapje voor stapje opgeschoven. Van niet bewezen effectief en mogelijk contraproductief, naar een essentiële schakel in de preventiestrategie. En van dringend advies naar plicht. Van meet af aan, ook zonder wettelijke plicht, was een veelgehoord bezwaar dat een mondkapje onze vrijheid beperkt.

© FOTO: CHENG FENG

Voorbeeld 4:
***1 + 3 is toch hetzelfde
als 3 + 1?***

Momenteel is de bezoekregeling voor thuis strenger dan tijdens de eerste coronagolf. Mocht je eerst maximaal twee personen per keer ontvangen, nu is dat één. Een veelgehoorde reactie focust op een waargenomen scheefheid in wat mag: waarom mag één persoon wel op bezoek bij een gezin van drie, maar mag datzelfde gezin niet op bezoek bij diezelfde persoon? Is dat niet tegenstrijdig?

VERANDERINGEN

Dat waren de voorbeelden. Nu de veranderingen. Kortgezegd raken de voorbeelden voor mij aan twee waarden: vrijheid en verantwoordelijkheid. Ik ben anders over deze waarden gaan denken, zowel over hun invulling als hun onderlinge ver-

houding. Ook ben ik er anders naar gaan handelen.

Eerst iets over vrijheid. Ik deel regelmatig berichten via *LinkedIn*. Hoewel ik het zeker niet altijd eens ben met het volledige bericht, zit er wel altijd een punt in dat ik belangrijk vind. Een eerste verandering is dat ik minder vaak kritische berichten deel. Niet omdat ik kritiek minder belangrijk ben gaan vinden, maar omdat ik anders ben gaan denken over wat mijn eigen rol kan zijn. Ook focus ik meer op wat beperkingen *mogelijk* maken. Neem het mondkapje. Natuurlijk, een plicht om een mondkapje te dragen beperkt onze negatieve sociale vrijheid. Maar los van de mate waarin het dit doet (minimaal, als je het mij vraagt), maakt een mondkapje vooral veel mogelijk. Bij elkaar zijn!

Iets soortgelijks geldt voor het aangescherpte beleid voor thuisbezoek. Als

we focussen op de stelling dat $1 + 3$ toch evenveel is als $3 + 1$, missen we een cruciaal punt. Dat één persoon bij drie anderen op bezoek mag, maar niet andersom, is alléén tegenstrijdig als we uitsluitend kijken naar de risico's op locatie (als de bezoekers eenmaal binnen zijn). Maar ook de risico's onderweg zijn van belang. En dan maakt het nogal verschil of X op bezoek gaat bij Y, of Y bij X. Ter illustratie: 500.000 maal drie personen in het OV betekent meer drukte dan 500.000 maal één persoon. Grotere aantallen betekenen grotere risico's (*ceteris paribus*), en omgekeerd. Dat één persoon bij drie anderen op bezoek mag, maar niet andersom, is scheef, maar die scheefheid getuigt mijns inziens vooral van beleid dat zoveel mogelijk ruimte wil laten: drie personen kunnen nog steeds die ene persoon zien.

Kernvraag voor mij is geworden: Hoe kunnen we met elkaar in gesprek blijven over gedeelde verantwoordelijkheden?

DANKBARE ROL

Het treinvoorbeeld vind ik vooral interessant vanwege de botsende invullingen van het mondkapjesbeleid door de NS en het ministerie van VWS. Het laat zien dat ogenschijnlijk subtiele verschillen in formulering grote impact kunnen hebben op de verdeling van verantwoordelijkheid. Kernvraag voor mij is geworden: Hoe kunnen we met elkaar in gesprek blijven over gedeelde verantwoordelijkheden, ook als de institutionele arrangementen waarin we ons begeven, met elkaar botsen? In de trein lukte dat niet, maar sindsdien ben ik er voortdurend mee aan het experimenteren.

De oproep dat ethici soms een pas op de plaats moeten maken, is daarbij op twee manieren

een inspiratie geweest. Ten eerste als middel om scherper te stellen wat voor mij van wezenlijk belang is, en wanneer een pas op de plaats niet meer passend is. Het leidde tot een kritisch stukje (via LinkedIn) dat het bezoekverbod in de verpleeghuizen tijdens de eerste golf niet langer proportioneel was. Inclusief een voorstel om onze creativiteit aan te boren om te kijken wat er wél kan.

Later was ik in het Leids Universitair Medisch Centrum betrokken bij gesprekken over vaccinatie in de zorg. Vanuit een bredere bezorgdheid over polarisatie van het maatschappelijke debat, ben ik gaan nadenken over wat een conceptueel kader zou kunnen zijn waarin alle verschillende perspectieven een plek konden krijgen, maar zonder de verbinding te verliezen en met aanknopingspunten om elkaar weer te vinden. Een dankbare rol.

CONCLUSIE

Ik denk niet dat de coronapandemie de ethiek wezenlijk heeft veranderd. Mij als ethicus wel een beetje. Pure winst, als je het mij vraagt. P

André Krom

André Krom werkt als senior docent/onderzoeker bij de sectie Ethiek en Recht van de Gezondheidszorg van het LUMC. Daarnaast is hij o.a. docent toegepaste ethiek en wijsgerige ethiek bij de HTF. Hij schreef zijn proefschrift over de morele rechtvaardiging van dwang en drang in de infectieziektebestrijding.

NIEUWS UIT DE HTF

COLLEGES NOODGEDWONGEN ONLINE

Helaas kregen we half december het bericht dat onze onderwijslocaties aan Daltonlaan 300 en 500 in Utrecht in verband met de nieuwe coronamaatregelen voor onbepaalde tijd werden gesloten. Sinds die tijd worden alle colleges online gegeven. Niet ideaal, maar het is niet anders. Momenteel zijn we in gesprek met MBO-Utrecht over de wederopenstelling. We hopen in periode 4 (start 13 april) weer gedeeltelijk onderwijs op locatie te kunnen geven.

SAMENVOEGING BED EN CM

De directie heeft besloten om de afstudeerrichtingen BED en CM samen te voe-

gen tot de nieuwe afstudeerrichting Toegepaste Filosofie (TF). De belangrijkste reden hiervoor is om te benadrukken dat je bij de HTF primair wordt opgeleid tot Toegepast Filosoof, dat wil zeggen: iemand die goed heeft leren nadenken (conceptueel, kritisch en normatief), in staat is het resultaat daarvan helder te communiceren en de meerwaarde ervan begrijpelijk kan uitleggen in een professionele context. Wel blijft het mogelijk (d.m.v. keuzevakken, stage en afstudeerprogramma) zich te specialiseren in een bepaald werkveld en zich meer te ontwikkelen tot normatieve professional of meer tot narratieve professional. De facto blijven de meeste BED- en CM-modules gewoon aangeboden, zij

het soms als keuzevak. Wat verandert, is de profilering van het beroep van Toegepast Filosoof. De huidige tweede- en derde- en vierdejaars studenten kunnen het curriculum waaraan zij zijn begonnen, uiteraard gewoon afmaken.

MINI-COLLEGE / WORKSHOP

Zaterdag 6 maart jl. verzorgden Marjan Slob en Leon Heuts het online mini-symposium 'Waarden versus nieuwswaarde' voor HTF-studenten. Er deden rond de 70 studenten mee en de reacties na afloop waren zeer positief. Zeker voor herhaling vatbaar. Op de website en in de sociale media staat een impressie.

AFSTUDEERDERS

Recent zijn er weer drie studenten afgestudeerd aan de HTF. Alle drie in de richting Journalistiek en Media.

Daniël de Mik afstudeerwerk: 'Ja, sergeant. De zin en onzin van deugdethiek voor manschappen van de Luchtmobiele Brigade'. Motto: "Als je mensen leert schieten, moet je ze ook leren praten."

Tim Kooijman afstudeerwerk: interviewboek met Frans Jacobs, emeritus-hoogleraar ethiek en wijsbegeerte, in de ISWW-serie In de woorden van...
Titel: Zonder roes niets goeds. Tim deed tevens onderzoek naar het onderscheid tussen publieksfilosofie en academische filosofie.

Bo Kok afstudeerwerk: 'Het zijn van een kinderfilosoof', een onderzoek naar het concept 'kinderfilosoof'; centrale vraag: welk concept van kinderfilosoof voldeed aan de verwachtingen van het Centrum Kinderfilosofie Nederland die het had bij het opstellen van de standaarden voor een sterke beroepsgroep.

In de komende nummers van Phronèsis zullen we meer aandacht aan deze afstudeeronderzoeken besteden.

Anna Bilker

Anna Bilker werkt als programma-manager bij Cultuur+Ondernemen en studeerde in 2020 af aan de HTF. Onlangs publiceerde zij de Besliskaart die cultureel ondernemers helpt om te bepalen of zij hun aanbod gratis online moeten zetten.

“Wij zijn lastpakken.”

Interview met Anna Bilker over de Besliskaart voor cultureel ondernemers

Door: Alex Passchier

Beperkt door de avondklok en een dikke laag sneeuw deden we het interview online. Via mijn computerscherm zag ik Anna Bilker inloggen. Achter haar zag ik een volle boekenkast; ik kon de titels net niet lezen. “Grotendeels filosofieboeken,” verklaarde Anna. Vorig jaar studeerde ze af aan de HTF. Haar scriptie ging over de vraag hoe je als toegepast filosoof je waarde kan overbrengen in een organisatie. Bij haar werkgever Cultuur+Ondernemer weet zij die meerwaarde te verzilveren. Ik sprak haar over haar rol in deze organisatie en over haar *Besliskaart*, een tool die cultuurondernemers helpt bij de vraag of ze hun werk gratis online moeten zetten.

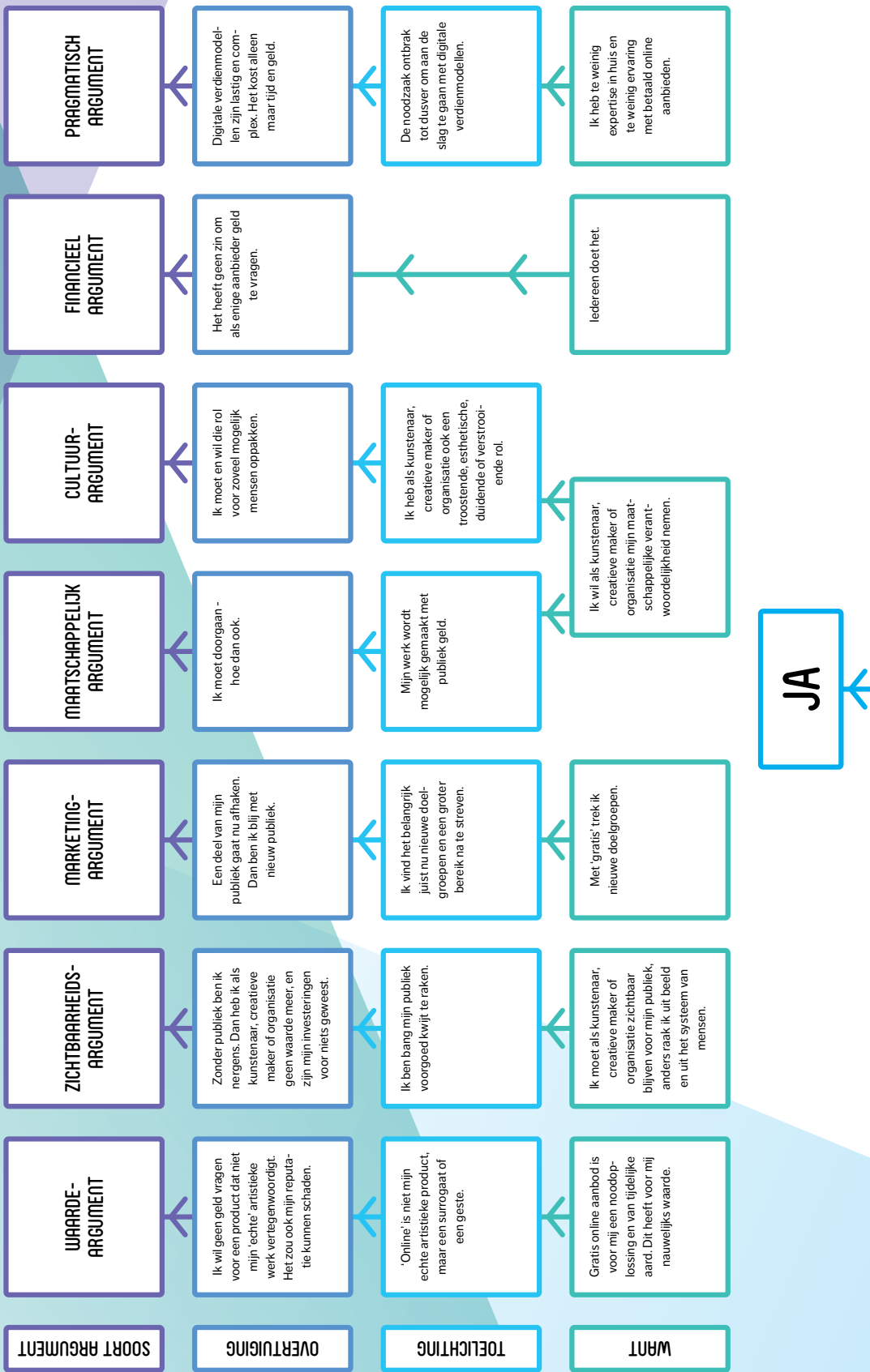
Anna Bilker is het toonvoorbeeld van een leven lang leren. Haar stapeltje diploma's bevat onder andere journalistiek, theaterstudies en NIMA-A. In 2020 voegde ze daar Toegepaste Filosofie van de HTF aan toe en inmiddels is ze alweer bezig met Kennismanagement aan de Open Universiteit. Haar combinatie van vaardigheden en ervaring bieden vernieuwende inzichten. Anna: “Marketing en filosofie lijkt een vreemde combinatie, maar ik zie daar juist veel waarde in. Ik ben een actiegerichte filosoof. Niet vrijblijvend mijmeren, maar aan de slag. Mijn partner noemt me de ‘ongeduldige filosoof’.”

CULTUURAAANBIEDERS

Een jaar geleden, vlak voordat ze afstudeerde, startte Anna als programmamanager bij stichting Cultuur+Ondernemen. “Dit is een kenniscentrum dat het ondernemerschap in de cultuursector bevordert. Culturele organisaties en zelfstandige

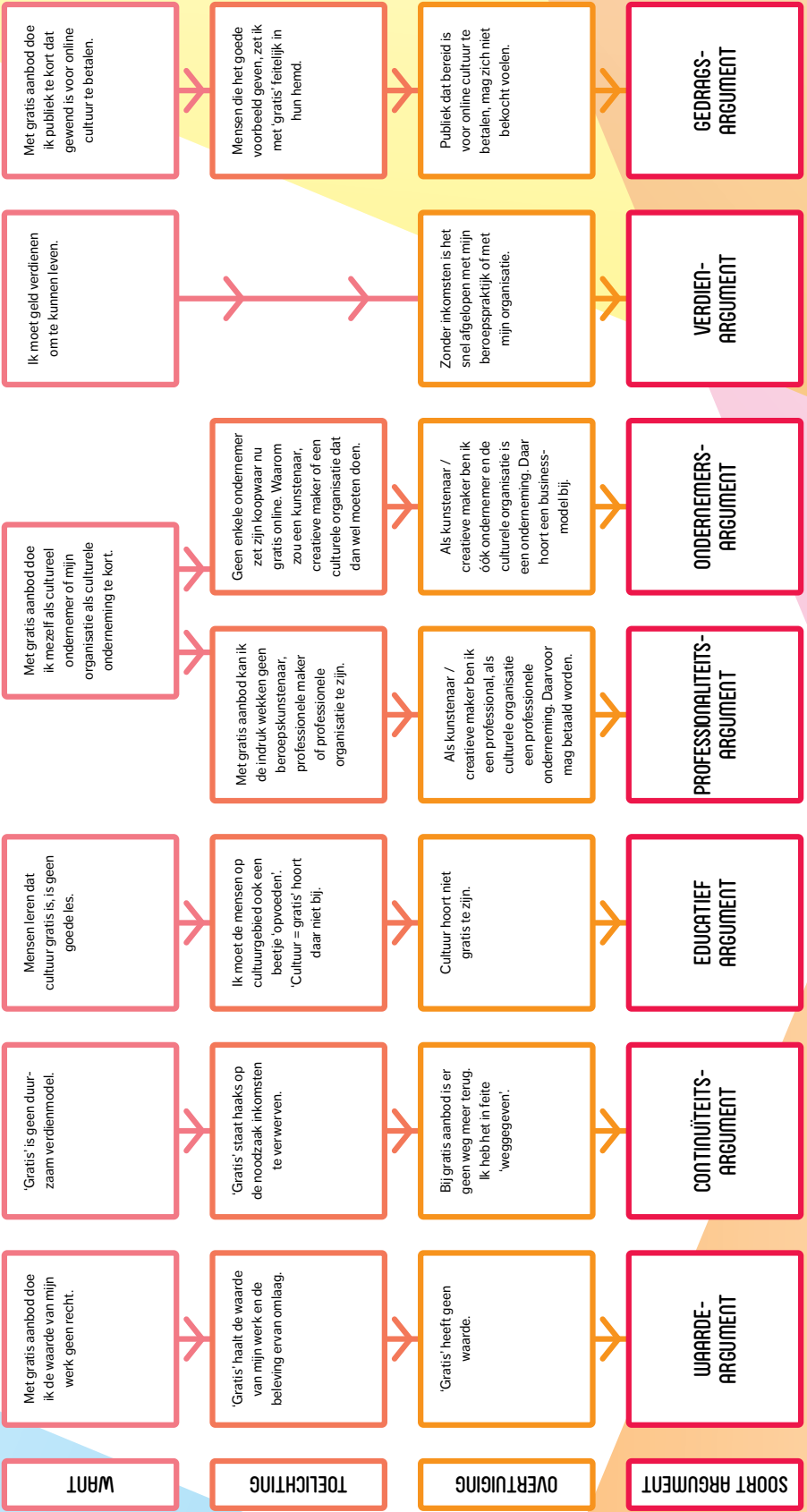
kunstenaars zijn erg afhankelijk van ‘geefgeld’, zoals subsidies, sponsorgelden en giften. Dat maakt kunstenaars kwetsbaar. Wij helpen hen om op een zakelijke manier naar hun activiteiten te kijken. Dat doen we bijvoorbeeld met workshops, webinars en online tools.” Onlangs publiceerde Anna een Besliskaart die cultuur-aanbieders helpt met de vraag of ze hun aanbod gratis online moeten zetten. Deze tool (zie pag. 28/29) illustreert hoe je met filosofische kennis en vaardigheden een praktisch resultaat neerzet.

**Met de juiste vragen help
je mensen om voor zich-
zelf te bepalen wat ze echt
belangrijk vinden.**

BESLIJKAART: IS HET VERSTANDIG MIJN CULTUREEL AANBOD NU GRATIS ONLINE TE ZETTEN?

NEE

CULTUUR+ONDERNEMEN

Het uitgangspunt van deze Besliskaart is volgens Anna filosofisch. "Kijk, een filosoof is natuurlijk niet de enige die kan adviseren over het al-dan-niet gratis publiceren van een schilderij, theatervoorstelling of muziekstuk. Consultants en organisatieadviseurs houden zich ook met dit soort vraagstukken bezig, maar doen dat op een andere manier. Het grote verschil is dat zij focussen op oplossingen, terwijl een filosoof focust op vragen. Met de juiste vragen help je mensen om voor zichzelf te bepalen wat ze echt belangrijk vinden. Niet wat ze zouden moeten doen, zelfs niet wat ze zouden willen doen, maar wat ze van belang vinden om te doen. En dat is precies het uitgangspunt van deze Besliskaart."

CONSISTENT EN RATIONEEL

John Rawls is een van de filosofen waar Anna door geïnspireerd raakte. "Met mijn collega deed ik onderzoek naar welke argumenten cultuuraanbieders gebruikten om te bepalen of ze hun aanbod gratis online wilden zetten. Hiervoor analyseerden we interviews, artikelen, blogs en vlogs waarin cultuuraanbieders beargumenteerden of zij voor of tegen waren. We constateerden dat veel argumenten eigenlijk helemaal niet helder waren. Op dat moment ging ik conceptueel denken. Met het idee van Rawls' reflectieve evenwicht in mijn achterhoofd ben ik gaan zoeken naar de overtuigingen en waarden die ten grondslag lagen aan de vele verschillende argumenten. Dat alles heb ik in kaart gebracht en visueel vormgegeven in de Besliskaart."

Je kunt deze van binnen naar buiten lezen: welke argumenten zijn voor mij relevant en sluiten deze aan op de waarden die ik belangrijk vind? Maar ook van buiten naar binnen: wat vind ik belangrijk en tot welke argumentatie en welke waarde-afweging leidt dat? Zo ga je als cultureel ondernemer heen en weer tot je argumenten, overtuigingen en waarden zoveel mogelijk met elkaar in overeenstemming zijn. Consistent en rationeel."

Anna weet zeker dat haar collega's dit vraagstuk nooit op deze manier benaderd zouden hebben. Het denken in waarden is echt iets wat ze zichzelf als Toegepast Filosoof heeft aangeleerd. Ook voor de cultureel ondernemers is deze tool iets anders dan ze gewend zijn. Ze krijgen immers niet een oplossing aangeboden, maar een

scala aan argumenten, overtuigingen en waarden. Anna wil ze daarmee aan de slag zetten. "Dat kan in het begin verwarrend zijn, maar uiteindelijk draait het om inzicht. Met de Besliskaart kan iedereen die plannen ontwikkelt voor het aanbieden van online cultuur, onderzoeken welk argument past bij de situatie, de persoon of de organisatie. Welk argument telt uiteindelijk het zwaarst? Maar ook wie de afgelopen maanden al een besluit heeft genomen over wel of geen gratis digitaal aanbod, kan bij deze Besliskaart te rade gaan. Hebben we destijds alle opties overwogen? Wat is nu verstandig om te doen? De besliskaart helpt mensen verder te denken dan alleen de primaire argumenten die ze hebben. Het gaat de diepte in, door te kijken naar wat ze echt belangrijk vinden."

Filosofen gaan het debat aan om dingen op scherp te zetten.

VRAGENSTELLER

De manier waarop Anna haar functie bij Cultuur+Ondernemen invult, kan (toekomstige) toegepast filosofen inspireren. Het beroep van Toegepast Filosoof is nog volop in ontwikkeling. Als je in een vacaturebank op 'marketeer' zoekt, krijg je vele resultaten. Zoek je op '(toegepast) filosoof', dan is de kans groot dat je scherm leeg blijft. De Toegepast Filosoof van nu is

een pionier op de arbeidsmarkt. Het is niet toevallig dat juist dit thema centraal staat in het afstudeeronderzoek van Anna. Ook zij worstelde met de vraag welke waarde zij kon toevoegen aan haar organisatie. Inmiddels heeft zij daar veel meer inzicht in en die waarde gaat veel verder dan alleen het maken van een besliskaart.

Anna: "Voor een groot deel draait het om je houding. Een Toegepast Filosoof is in de kern reflectief. Ik ben de vragensteller. Doen we het juiste en doen we dat op de juiste manier? Wat is eigenlijk het juiste? Typisch filosofische vragen die voor elke organisatie relevant zijn. Je neemt ook een bepaald soort vocabulaire mee, begrippen die anders nauwelijks gebruikt worden. Ik neem het woord 'waarde' tien keer zo vaak in de mond als mijn collega's. Dat doet wat met je organisatie. Op een gegeven moment nemen collega's dat vocabulaire over en gaan zij op een andere manier kijken naar wat ze doen."

WAAIER AAN ARGUMENTEN

Cultuur+Ondernemen is onlangs een nieuwe weg ingeslagen: van adviesorganisatie naar kennisorganisatie. Anna vult de rol van programmamanager in als kennismanager: "En ook nu ben ik weer de vragensteller. De eerste vraag die ik als filosoof natuurlijk stel, is: 'Wat verstaan wij onder kennis?' Maar ook vragen als: 'Welke kennis hebben wij?', 'Wat is het verschil tussen informatie en kennis?' en 'Kun je een houding overdragen?'. Inmiddels is

er een project opgezet dat zich bezighoudt met dit soort vragen en daarmee richting geeft aan de organisatie."

"De Besliskaart is een goed voorbeeld van wat er gebeurt als je je met deze vragen bezighoudt. Dit is een hele andere manier van kennisdelen. Normaal gesproken doen wij aan adviseren, workshops etc. Maar dit geen advies. Wij geven cultuurondernemers een waaiertje aan argumenten. Ze kunnen daarmee zelf uitvinden wat ze belangrijk vinden en welke waarden op het spel staan. Het geeft ze inzicht en het maakt duidelijk dat hun keuze niet vrijblijvend is. Filosofen gaan het debat aan om dingen op scherp te zetten. Wij zijn lastpakken en leven op als mensen 'het even niet meer weten'. Dat betekent dat ze in het spanningsveld van conflicterende waarden terechtgekomen zijn. En daar gebeurt het!" P

Alex Passchier

Alex werkt als communicatieadviseur in de ouderenzorg. Zijn creativiteit komt goed van pas in het 3e jaar van de HTF, waar hij de richting Cultuur en Media volgt.

Zijn we nog steeds rationele en morele wezens?

Essay n.a.v. *Onbehagen. Nieuw licht op de beschaafde mens* door Bas Heijne

Door: Astrid Hamster-van den Heuvel

Don't judge a book by its cover. Onbewust doe je dat toch. Ik pakte het vast en bekeek beide zijden van het boek. Zou het boek boeiend zijn? Interessant? Zou de schrijver me kunnen meezuigen? Laten we eerlijk zijn, dat wil je toch het liefst van tevoren weten. Net als bij een pak muesli. In de winkel wil je toch even door het ruitje in de verpakking kijken om vast te stellen of de inhoud er wel net zo lekker uitziet als de buitenkant doet vermoeden.

Maar deze boekomslag had geen ruitje en liet niets los. Nou ja, toch wel iets. Er zat namelijk een geel rond stickertje op: 'P.C. Hooftprijs 2017'. Mijn zoontje zag het boek op de keukentafel liggen, trok een afkeurend gezicht, schudde zijn hoofd en zei: "Tsss... hoofdprijs met een t."

NIEUWSGIERIG

De omslag toont de afbeelding van een naamloos schilderij van Ben McLaughlin uit 2006. Mijn kinderen zouden het een 'saaaaai' schilderij vinden. Dat is het op het eerste gezicht ook. Bepaald geen aandachttrekker. Donkere groentinten met een impressie van drie volwassen mannen in donkere pantalone en witte overhemden met opgerolde mouwen. Ze staan bij elkaar op een groene vlakke. Twee van hen lijken een serieus gesprek met elkaar te voeren. De derde man staat een ruime meter van hen af. Hij lijkt hen te observeren en iets te noteren.

Misschien keek ik niet goed, miste ik een aanwijzing. In een poging een tipje van de sluier opgelicht te krijgen, bestudeerde ik het plaatje nog een keer aandachtig. Hoe langer ik ernaar keek, des te meer vragen het beeld opriep. Wat doen die mensen daar? Waar zijn ze? En wie zijn het? Waar hebben ze het over? En welke tijd is het? Is het een beeld uit de jaren '70? Ik werd nieuwsgierig. Juist omdat de buitenkant zich niet liet ontcijferen. Ik ging zitten, sloeg het boek open, bladerde van achter naar voren en begon te lezen.

**NA DE AANSLAG OP
CHARLIE HEBDO RAAK-
TE HET MENSBEELD
VAN HEIJNE GAAN-
DEWEG DONKERDER
GEKLEURD.**

MENSBEELD

Het eerste wat ik lees, is de verantwoording achterin het boek. Het blijkt het door mij gezochte ruitje te zijn. Bas Heijne legt, met Sigmund Freuds tekst over het 'lustprincipe' in het achterhoofd, onze huidige beschaving op de sofa, om zo een nieuw licht te werpen op de economie van de lust: "Hoe reëel is onze lust nog?"

Dan begin ik vooraan. Het essay begint met een knal. Een knal op 7 januari 2015 in Parijs. De aanslag op de redactie van Charlie Hebdo. Deze schokkende gebeurtenis leidt bij Heijne tot de gewaarwording dat het wereldbeeld waarmee hij is opgegroeid op een fundamentele manier is achterhaald. En niet alleen zijn wereldbeeld. Ook zijn beeld van de mens. Na de aanslag op Charlie Hebdo raakte het mensbeeld van Heijne gaandeweg donkerder gekleurd. Hij is ervan overtuigd dat er iets fundamenteels in ons mensbeeld aan het verschuiven

is. De voorbeelden die Heijne mij voorschotelt, ondersteunen de shift in ons mensbeeld en snijden overduidelijk hout. Ze zijn zeer herkenbaar. Ze zijn ook paradoxaal, want ze zijn allemaal weerzinwekkend en verleidelijk tegelijk.

ILLUSOIRE ALMACHT

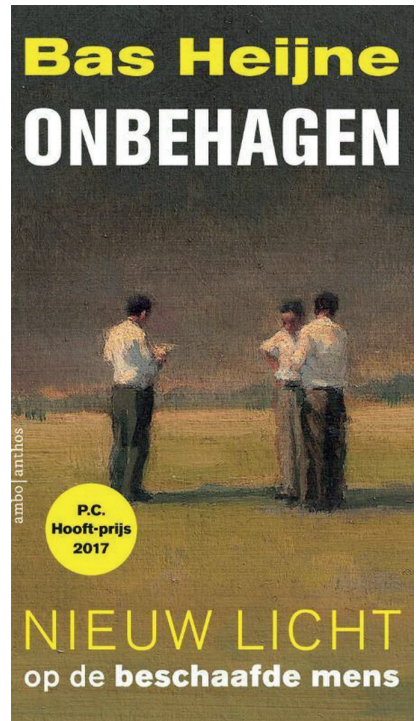
Terug naar de centrale vraag van de auteur: Hoe reëel is onze lust nog? Ik moet er even over nadenken, begrijp de vraag niet echt. Wat bedoelt hij met reëel? Of onze lust echt is? Dat lijkt me evident. Onze lust is wel degelijk echt. Echt in de zin dat we ze ten diepste voelen. Onze lustgevoelens zijn echt en supersterk. Zo sterk dat het nauwelijks lukt er weerstand aan te bieden en we immens veel (op)geven voor bevrediging van deze behoeften aan genot.

Of bedoelt hij te vragen in hoeverre onze lust nog voortkomt uit ons eigen authentieke 'ik'? Als Heijne dit bedoelt, dan ligt het waarschijnlijk allemaal wat genuanceerder. De onvoorstelbare hoeveelheid prikkels en verleidingen die we dagelijks tot ons krijgen, wordt schromelijk onderschat. We zijn allemaal een product van onze opvoeding, omgeving, cultuur. Maar de manier waarop (commerciële) organisaties gebruik maken van wetenschappelijke inzichten om de mens van alles en nog wat te

laten willen, is ongekend. De invloed van die partijen is groter dan ooit tevoren en groter dan we willen weten. Zij weten zo goed de juiste snaar te raken, dat weerstand bieden bijna onmogelijk is. En omdat zoveel mensen om je heen toegeven aan deze kunstmatig opgewekte lustgevoelens, wordt het steeds lastiger om je ertegen te verzetten. Bovendien wordt er handig ingespeeld op je ratio. Je denkt ook echt dat je allerlei dingen wilt.

Het realiteitsprincipe dat het lustprincipe in bedwang zou moeten houden, erodeert. Heijnes laatste twee zinnen van het boek zijn het aller-mooist: "Het individu wordt illusoire almacht aangepraat, terwijl in werkelijkheid zijn vrijheid almaar wordt ingeperkt. Zowel de illusie van het eerste, als het besef van het tweede, wakkert het onbehagen aan." De spijker op z'n kop, wat mij betreft.

**IS OPRECHT OPTI-
MISME OVER DE
MENS MOGELIJK IN
EEN DOOR PESSIMIS-
ME GEKLEURD
WERELDBEELD?**

OMSLAGILLUSTRATIE

De keuze voor de afbeelding op de omslag begreep ik pas toen ik het boek had uitgelezen. En ik ook nog even gegoogeld had op 'painting untitled Ben McLaughlin 2006'. Het wereldwijde web vertelt me dat McLaughlins werk menselijke vervreemding suggereert. Hij zet alledaagse onderwerpen in een ongewone omgeving. Met een gevoel van onzekerheid bij de toeschouwer tot gevolg. De aandachtige kijker bespeurt een kritische en subtiel satirische ondertoon ten opzichte van het moderne leven. Ik vind het een briljant gekozen omslagillustratie.

HOOPVOLLE BEELDEN

Ik moet aan Nietzsche denken. God is dood en de mens is veroordeeld tot vrijheid. Einde-loze vrijheid. Zitten we nog in de ontkenningfase of hebben we reeds een begin gemaakt met de rouwverwerking? Ik denk dat we nog nauwelijks door hebben wat deze vrijheid voor ons betekent. Zij is zo groots en niet te bevatten dat we vluchten in snelle behoeftebevrediging en onze kop nog niet uit het zand durven te halen.

Nee, mijn eigen mensbeeld is niet bepaald rooskleuriger dan dat van Heijne. Helaas. Ik merk dat ik mijn kinderen vaak waarschuw voor op de loer liggende gevaren van de maatschappij, het klimaat, sociale media, enzovoort. Heus, ik loop ze echt niet de hele dag te betuttelen. Ik ben niet het stereotype 'curlingouder' dat elk obstakel of elke moeilijkheid uit de weg poetst voor haar kind. Maar ik probeer hen wel een stukje verder te laten kijken dan hun neus lang is. Toch mag ik wel wat optimistischer zijn, vind ik zelf. Ik heb mezelf voorgenomen om meer hoopvolle beelden te schetsen. Een enkeling is niet opgewassen tegen de hoeveelheid problemen in de wereld. Laten we ze in de juiste proporties tot ons nemen.

OPRECHT OPTIMISME

Bovendien lijkt het me goed als we allemaal een beetje meer ons best doen om nieuwsberichten in perspectief te plaatsen. Dat kost misschien wat extra tijd en die hebben we natuurlijk niet, maar

toch... Vaak staan in nieuwsberichten getallen: zoveel doden, slachtoffers, branden, etc. Heijne haalt in zijn boek Johan Huizinga aan: "In het getal bezwijkt het verhaal." Dat is enerzijds juist, maar anderzijds kunnen juist die getallen een verhaal maken. En wel een hoopvol verhaal. Name-lijk, als je ze in het juiste perspec-tief zet.

Een getal van zuigelingensterfte in 2019 in Benin is vele malen hoger dan dat in ons land. Dat is en blijft schokkend. Toch is het goed om ook te laten zien wat het sterftecijfer onder zuigelingen in Benin 10, 20 en 30 jaar geleden was. Dan zal je zien dat het getal sterk aan het dalen is. Hoop, optimisme en vertrouwen zijn noodzakelijke en machtige ele-menten. Zonder een voldoende dagelijkse hoeveelheid hiervan zullen we met z'n allen nooit uit die ontkenningfase geraken.

Is oprecht optimisme over de mens mogelijk in een door pes-simisme gekleurd wereldbeeld? Bas Heijnes optimisme kwam op 15 januari 2015 in Parijs om het leven. Af en toe zie ik in de dingen om mij heen voorbeelden die mij, ondanks alles, optimis-tisch stemmen. Dat zijn mo-menten waarop ik denk dat we nog steeds rationele en morele wezens zijn, in plaats van een stel snel tevreden lamzakken. Dat zijn momenten waarin mensen elkaar kunnen vinden. Dat zijn momenten die mijn mens- en wereldbeeld kleur geven in mijn overwegend grauwe, onbehaag-lijk aandoende compositie. P

**Astrid Hamster-
van den Heuvel**

Astrid Hamster-van den Heuvel is student aan de Hogeschool voor Toegepaste Filosofie, afstudeer-richting BED, cohort 2019.

#maakwerkvanfilosofie

HTF Hogeschool voor Toegepaste Filosofie

HTF

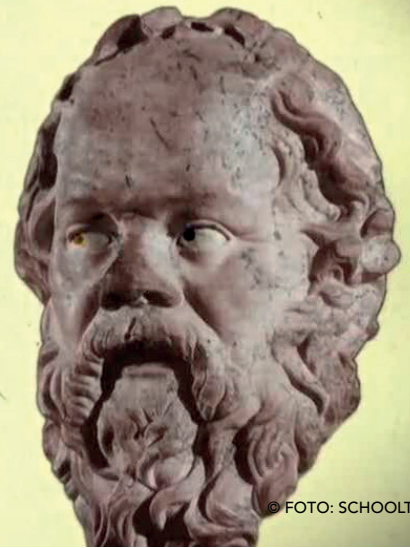
UTRECHT | DEELTIJD | MAATWERK | VERSNELD | LAAG INSTELLINGSTARIEF | ERKEND | LESBEVOEGHEID
FILOSOFIE EN BURGERSCHAP | KLEINSCHALIG | BLENDED LEARNING | LOSSE MODULES ALS PROEFPERIODE

De HTF is de eerste beroepsopleiding in Toegepaste Filosofie in Nederland. In een zgn. 'vloeibare samenleving' zijn normatieve en narratieve professionals nodig die goed kunnen analyseren, conceptueel kunnen denken en die niet-filosofen kunnen helpen met complexe problematiek in de dagelijkse praktijk. De HTF leidt op tot Toegepast Filosoof op het gebied van o.a. bestuur, economie, duurzaamheid en media.

De opleiding Onderwijs leidt op tot docent met een 2e graads bevoegdheid Filosofie en Burgerschap.

- TOEGEPASTE FILOSOFIE
- ONDERWIJS [DOCENT FILOSOFIE EN BURGERSCHAP]
- LOSSE MODULES -TUSSENJAAR

"HET ENIGE WAT
IK WEET, IS DAT
IK NIETS WEET"

© FOTO: SCHOOLTV

Filosofie op straat

Filosofie is overal. Deze rubriek bevat voorbeelden van filosofie in het dagelijks leven. Kom je zelf een goed voorbeeld van 'filosofie op straat' tegen? Stuur het aan de redactie en wij plaatsen het hier (phronesis@hogeschoolvoortoegepastefilosofie.nl).

"Filosofieles moet niet alleen iets voor de Randstad zijn, of de elite."

Filosofiedocent Eva-Anne Le Coultre

(Trouw, 4 februari 2021)

5 mrt.

Als antwoord op @volkskrant

Waken voor activistisch engagement? Juist niet: ga 's werken voor je geld filosofen, relativeren doen we zelf wel.

"De filosoof moet de eigen tijd een spiegel voorhouden, maar waken voor activistisch engagement."

(nog geheime) nieuwe Denker des Vaderlands (de Volkskrant, 4 maart 2021)

© FOTO: HUMANISTISCH VERBOND

